

غبارتوسن احوالی برمهٔ اعینا

“MİLLÎ” EĞİTİM ÜZERİNE YAZILAR

Editörler

Ali Fuat Arıcı
Mustafa Başaran

 EFEAKADEMİ
YAYINLARI

"MİLLÎ" EĞİTİM ÜZERİNE YAZILAR

Editörler

Prof. Dr. Ali Fuat ARICI

Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN

 **EFEAKADEMİ
YAYINLARI**

MART 2019

"MİLLÎ" EĞİTİM ÜZERİNE YAZILAR

Editörler: Prof. Dr. Ali Fuat ARICI - Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN

ISBN: 978-605-2308-53-0

1. Baskı: Mart 2019

Bu eserin; yayın, satış ve kopyalama hakları EFE AKADEMİ YAYINLARI'na aittir.
EFE AKADEMİ YAYINLARI bir OFİS 2005 kuruluşudur.

KÜTÜPHANE KARTI

ARICI, Ali Fuat - BAŞARAN, Mustafa

"Millî" Eğitim Üzerine Yazılar

1. Basım, 294 s., 160 x 240 mm. Kaynakça var, Dizin yok.

Anahtar kelimeler:

1. millî eğitim 2. eğitimin millîleşmesi 3. program geliştirmede millîleşme

Dizgi / Mizanpaj: SRA Grafik Tasarım Dizgi Merkezi

Strazburg Cad. 45/13 Sıhhiye Ankara

0530 972 32 42 www.dizgimerkezi.com

Kapak Tasarımı: Mahmut KÖLE

Kapak Resmi: Dîvân-ı Nâdirî, TSMK, Hazine, nr. 886, vr. 22a, Türk İslam Ansiklopedisi, 'Gazanfer Ağa Medresesi Maddesi'nden alınmıştır. (Gazanfer Ağa Medresesi'nde bir ders tasvir edilmektedir.)

Sertifika No: 43370

Matbaa Sertifika No: 43370

Efe Akademi Yayınevi

Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Yemekhane Binası

Güngören / Esenler / İSTANBUL

0212 482 22 00 www.efeakademi.com

Matbaa Adres:

Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Şti.

Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Yemekhane Binası

Güngören / Esenler / İSTANBUL

0212 483 13 13 www.ofis2005.com

*Milletin ana vasfı: devamlılıktır:
Dilde, terbiyede, gelenekte devamlılık.*

Cemil Meriç

Bu kitapta yer alan bölümler 27-28 Aralık 2018 tarihlerinde İstanbul'da Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılan I. Türk Eğitim Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirilerin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

TAKDİM

Hiçbir millet yoktur ki Millî problemlerine çözüm arasın fakat bulamasın. Ama hiçbir millet yoktur ki Millî problemlerini başka milletlerin çözdüğü şekilde çözsün ve başarılı olsun.

Vatanımız Türkiye onlarca yıldır çözülmeye çözülmeye kangren haline dönüşmüş herkesin farkında ve rahatsız olduğu onlarca problemle boğuşmaktadır. Bu problemlerden ilk akla gelenleri değişik amaçları olan terör örgütleri ve bunların her türlü terör faaliyeti; aymazlığı, çıkarıcılığı ve hedonizmi yaşam biçimi haline getirmiş insanlar; boş vermiş, zararlı alışkanlıkların pençesine düşmüş, yönünü ve yolunu şaşırılmış gençlik; çevreye duyarsız, kaba, şehirden kopardığı her parçayla zenginleşeceğini düşünen ticaret erbabı; insan yaşamaz şehircilik anlayışı; bomboş sanat-kültür ortamları buna mukabil, hıncahınc dolu alışveriş merkezleri ve eğlence ortamları, insanımıza bilhassa gençliğimize örnek gösterilenler fakat kim olduğunu, kime hizmet ettiğini bilmediklerimizle dolu medyamız...

Neden bu problemlere bir çözüm bulunabilmiş değildir? Kanun gücüyle alınan önlemler, bireysel çabalar, bilimsel çalışmalar maalesef bu sorunlara bir çözüm üretememektedir.

Tüm bu sorunların kaynağı olan eğitim sistemi, aynı zamanda tüm bu sorunların da yegâne çözümüdür. Zira bu sorunların temelinde iyi yetiştirilmemiş insan bulunmaktadır.

Türkiye’de on yıllardır şu üç insan yetiştirilmiştir:

1. Eğitim sistemimiz, kendi kaderiyle Türkiye’nin kaderini bir gören insanlar yetiştirmedi. Kendi geleceği ile Türkiye’nin geleceğini birbirinden ayıran insanlar sadece kendileri için problem gördükleri sorunlarla ilgilendiler.
2. Türkiye’nin problemleri üzerine kafa yormayan, Türkiye’nin derdiyle dertlenmeyen, duyarsız insanlar yetiştirdik. Beyni ve vicdanı uyuşmuş, bilinçsiz sadece müreffeh yaşamayı hedefleyen, maalesef bu aymazlıkları

bir şekilde ödüllendirilen insanlar Türkiye'nin bir problemi olup olmadığını düşünmediler.

3. Kendi çıkarını ülkenin çıkarından üstün gören topluluklara insan yetiştirdik. Bu insanlar Türkiye'nin problemlerini kendine problem edindi fakat bu problemleri çözmek için benimsediği/kendini ait hissettiği siyasi görüşün/topluluğun düşüncesinin ötesine geçemediler.

Türkiye'nin derdiyle dertlenen, gidişattan rahatsız olanlar ne yapmalı? **Türkiye'nin problemlerinin çözümü gerçek bir "Türk ve Millî Eğitim" Sistemi kurmaktan geçer.**

Çözüm, çocuk ve gençlerimizi Millî bir kimliğe sahip olacak şekilde yetiştirmektir. Bu eğitim sistemi inşa edilirken sanki bir refleks haline gelmiş "acaba diğer ülkeler (Finlandiya, Kore, ABD, İngiltere, Fransa vb.) ne yapmışlar" diye sorulmamalıdır. Kaçınılması gereken diğer bir husus ise "bilim evrenseldir" şeklinde ifade edilen ve özellikle sosyal bilimlerde dünyanın herhangi bir yerinde yapılan bir araştırma sonucunun başka bir yerde de geçerli olacağına dair inançtır. Bilim evrenseldir sözü şu şekilde anlaşılmalıdır: ABD'de yapılan bir araştırma sonuçları benzer örneklerde de geçerli olabilir. Ancak farklı örneklerde aynı uygulamalarla aynı sonucu beklemek bizi yanıltmaya götürecektir.

Aslında bir Türk ve Millî eğitim sistemi kurmak sanıldığı kadar zor değildir. Bu eğitimin yöntem ve içeriğinin nasıl olacağı daha önceki zamanlarda tespit edilmiş, denenmiş ve sonuçları açısından oldukça başarılı olmuştur. Yeni bir eğitim sisteminin yöntem ve içeriği için bakılması gereken yer 4000 yıllık Türk tarihi-derin köklerimizdir. Eğitim sistemi bu köklerden alınan cevheri gelecek nesillere aktaracak şekilde düzenlenmelidir. Türk tarihinin bu açıdan incelenmesinden elde edilecek bilgi birikimiyle hem Türkiye Cumhuriyeti için hem de diğer ülkelere ihraç edilebilecek müfredatlar geliştirilebilir.

Ülkemizde eğitim alanında yapılan araştırmaların "nasıl öğretilim" sorusu üzerine yoğunlaştığı da bir vakıadır. Ülkemizde program geliştirme süreçlerinde de benzer bir durum söz konusudur: Müfredatlar geliştirilirken "nasıl öğretileceği" ön plana çıkmakta ancak "ne öğretileceği" geçiştirilmektedir. Eğitime taraf olan insanlarımızın dikkatinden kaçmaması gereken husus şu-

dur: Ülkemizde eğitimi bir sektör olarak görüp çeşitli “laf cambazlıklarıyla” veya kişiye özel numaralarla (çağın gerekleri, Fin eğitim sistemi vb.) kendilerine rant sağlayan bir grup insan türemiştir. Bu insanlar çok kolay bir şekilde yabancı dillerden çevrilen, süslenebilen, bilimsel araştırmalara konu olabilen moda haline gelen (pek tabii kısa sürede modası geçen) öğretim yöntemlerini ülke gündemine getirmektedir. Bu güya çözüm önerileri –yeni yöntemler– eğitim sistemimizin sorunlarına en iyi ihtimalle ağrı kesici etkisi yapmaktadır. Hatta bu gibi faaliyetler eğitimdeki sıkıntıları tespit etmek isteyenlerin işini zorlaştırmakta, yanıltmakta ve yapılan tartışmalar eğitim neferlerimizin enerjisini tüketmektedir. Söylenenleri biraz daha somutlaştırmak gerekirse, örneğin Türkçe derslerinde dil becerilerini geliştirmek için kullanılan metinlerin hemen tamamının milletimizin değerlerini taşımadığı, taşır gibi yaptığı görülecektir. Maalesef Türkçe derslerinde öğrenciler ne Kutadgu Bilig’den ne Nutuk’tan ne de Orhun Yazıtlarından metinlerle buluşturulmamaktadır. Oysa dil becerilerini öğretmek için çok sayıda yöntem kullanılabilir ancak en azından kullanılacak metinler eğitimin Millî olma özelliğine katkı sağlamalıdır.

Derin köklerimize bakacak olursak yeni bir eğitim sistemi ve müfredatını hazırlamak için yeterli olduğunu görürüz. Müfredat için gerekli bilgiyi, Orhun Yazıtlarından, Kutadgu Biligden, Nizamül Mülk’ten, Mesneviden, Yunus Emreden, Hacı Bayramı Veli’den, Cemil Meriç’ten, Nurettin Topçu’dan, Mehmet Akif’ten, Ali Kuşçu’dan, Ahmet Cevdet Paşadan, Farabi’den, Fuzuli’den Cezeri’den, Harizmi’den, İbni Haldun’dan, İbni Sina’dan, Kindi’den Mimar Sinan’dan, Piri Reis’ten, Sabiha Gökçen’den, Vecihi Hürkuş’tan, Sultan Alpaslan’dan, Fatih Mehmet’ten, Attila’dan, Mete’den Osman Bey’den, Selçuk Bey’den Atatürk’ten, Mostar Köprüsünden, Süleymaniye ve Selimiye’den, Çaldıran’dan, Çanakkele’den, Dumlupınar’dan, tüm zafer ve yenilgilerimizden, Kara Fatma’dan, Şahin Beyden, Fethi Sekin’den, Ömer Halisdemir’den, Halaydan, Bardan, Bindallıdan, Türküden, Bozlaktan, Deyişten, Mendil Kapmacadan, Aşıktan, Ciritten, Kırkpınardan, hüküm sürdüğümüz üç kıtada son yüzyıldır huzur yüzü görmeyen insanların göz yaşlarından elde etmek mümkündür.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Millî Değerlerin Öğretiminde Rol Model Olarak Öğretmen	1
<i>Tuğba Emirhan</i>	
Enderun Eğitim Müfredatı	9
<i>Gülizar Erçetin</i>	
Ahilik ve Eğitim.....	25
<i>Cihat Burak Korkmaz</i>	
Millî Şuur ve Türk Dili	31
<i>Mehmet Önder Karacaoğlu</i>	
Dil Bilinci ile Millî Kimlik İlişkisi.....	35
<i>Ali Fuat Arıcı, Muhammed Eyyüp Sallabaş, Osman Kürşat Yorgancı</i>	
Dede Korkut Hikâyelerinden Günümüze Türk İkrâm Kültürü	43
<i>Oğuzhan Aydın</i>	
Yurt Dışında Türkçe ve Türk Kültürü Öğretmek İçin Hazırlanan Kitaplarda ve İlgili Öğretim Programında Millî Kültür Unsurları	55
<i>Bayram Arıcı</i>	
Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Metin İşleme ve Çözümleme Süreçlerinin Millî Kimlik Sahibi İdeal İnsan Tipinin Yetiştirilmesinde Etkin Kullanımı	85
<i>Ali Göçer</i>	
Tarih Eğitiminde Aile Tarihi, Yerel Tarih, Komşu Ülkelerin Tarihi ve Millî Kimlik	113
<i>Mehmet Hacısalihoğlu</i>	
Millî Değerlerin İçselleştirilmesinde Hayat Bilgisi Dersinin Rolü	125
<i>Aslı Gündoğan</i>	
Millî Oyunumuz Dokuztaş ve Matematik Öğretimi	143
<i>Elif Bahadır</i>	

Fen Eğitiminde Değerler Eğitimi.....	155
<i>Göktürk Şentürk, Mustafa Arslan</i>	
Ortaokul Matematik Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi.....	169
<i>İmren Aydoğdu, Emre Ev Çimen</i>	
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersleri Kapsamında Disiplinlerarası Bir Etkinlik Örneği: Ahilik	191
<i>Merve Kılıç, Aysun Zoroğlu Kılıç, Talat Aytan</i>	
Eğitimin, Millî Sanata Katkıları.....	199
<i>İlhan Özkeçeci</i>	
Millî Sanat Perspektifi Ölçeğinde Türkiye'nin İlk Sanat ve Tasarım Fakültesi: YTÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi.....	211
<i>Burak Boyraz, Gözde Gümrükçü</i>	
Türk Milliyetçiliğinin Çağdaş Düşünürü Nevzat Kösoğlu: Hayatı ve Eğitime Bakışı.....	227
<i>Elif Tuğçe Kurt</i>	
Gaspıralı İsmail Bey'in İzinde Dil Bilinci ve Millî Kimlik.....	243
<i>Erol Duran, Gökhan Demirhan, Ebru Öztürk</i>	
Kültür, Medeniyet ve Gelenek Meseleleri Işığında Sâmiha Ayverdi'nin Eğitime Bakışı	253
<i>Tuğçe Meç</i>	
Örnek Bir Matematikçi: Gelenbevi İsmail Efendi.....	259
<i>Adem Cengiz Çevikel</i>	
Orhun Yazıtlarında İdeal Yöneticinin Nitelikleri	267
<i>Ahmet Kayasandık</i>	
Türkiye'de Beş Nesilde Değişim ve Eğitim.....	283
<i>Şule Bilge Özkeçeci</i>	

ORHUN YAZITLARINDA İDEAL YÖNETİCİNİN NİTELİKLERİ

Ahmet KAYASANDIK

Dr. Öğretim Görevlisi, Abdullah Gül Üniversitesi, e-posta: ahmet.kayasandik@agu.edu.tr

1. GİRİŞ

Türkçenin ilk yazılı belgeleri olarak nitelendirilen ve Köktürk harfleriyle yazılan metinleri ihtiva eden çok sayıdaki bengü taştan meşhur olanlar Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk yazıtlardır. “Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtları Moğolistan Halk Cumhuriyeti’ndeki Orhon ırmağının eski yatağı yakınlarında, Koço Çaydam adlı göl civarındadır (aşağı yukarı 47° enlem ve 102° boylam). Anıtlar arasındaki uzaklık 1 km kadardır” (Tekin, 1988: XII). “Tonyukuk yazıtı, Orhon ırmağının 360 km doğusunda bulunmasına rağmen aynı döneme ait olması ve aynı konuları ihtiva etmesi bakımından Orhon yazıtları arasında anılmıştır” (Kaçalın, 2007: 33. C, 391).

Bilge Kağanın kardeşi Kül Tigin adına kaplumbağa heykeli biçimindeki mermer kaide üzerine dikilen abidedeki Türkçe yazıtın 21 Ağustos 732’de tamamlandığı tahmin edilmektedir (Bazin, 1974: 244). Yüksekliği 3,75 m olan taşın bütün yüzleri 2,75 m boyunda yazılarla kaplıdır. Batı yüzünde Çince kitabe vardır. Doğu yüzünde 40 satır, güney ve kuzey yüzlerinde ise on üçer satır Türkçe yazıt vardır (Tekin, 1988: XII). Kitabe keşfolunduğu vakit yere devrilmiş bir hâlde iken bugün tekrar eski yerine dikilmiştir (Orkun, 1987: 19).

Bilge Kağanın küçük oğlu Tenri Kağan tarafından 735 yılında diktirilen ve Kül Tigin abidesinden birkaç santim daha yüksek olan Bilge Kağan abidesinin de batı yüzünde büyük ölçüde tahrip olduğu için çok azı okunabilen Çince kitabe vardır. Doğu yüzünde 41 satır, kuzey ve güney yüzlerinde on beşer satır Türkçe kitabe vardır. Anıtın kuzey yüzündeki yazıt, son yedi satırı hariç, Kül Tigin abidesinin güney yüzündeki yazıt ile ve doğu yüzündeki 2.-24. satırlar da küçük farklılıklarla Kül Tigin abidesinin doğu yüzündeki 1.-30. satırlarla aynıdır

(Tekin:1988: XIII). Bu abide devrildiği ve parçalandığı için silinen yerler ve tahribat daha fazladır.

Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının yazıcısı Kül Tigin'in yeğeni Yolluğ Tigin'dir. Kül Tigin anıtının doğu, güney, kuzey yüzleri ile kuzeydoğu kenarındaki yazıtlar ve Çince yazıtın bulunduğu batı yüzündeki iki satırlık Türkçe yazıt Bilge Kağanın ağzındandır. Bilge Kağan yazıtının büyük kısmı da onun ağzından olmakla birlikte, anıtın güney yüzünde 10. satırın altıncı kelimesinden sonra anıtı diktiren Tenri Kağan konuşmaktadır (Tekin, 1988: XIII).

Tunyukuk abidesi dört cepheli iki taş hâlinde olup devrilmemiştir. Birincisinde 35, ikincisinde 27 satır vardır. Yazı diğerlerindeki gibi yukarıdan aşağı yazılmış fakat diğer ikisinin aksine satırlar soldan sağa doğru istif edilmiştir. Diğerlerine göre daha özensizdir. Bunları ihtiyarlık devrinde bizzat Tunyukuk diktirmiştir, yazarı da kendisidir (Ergin, 1980: 11).

Orhun yazıtlarını kısa ve öz bir şekilde Ergin (1980:7) şöyle nitelendirir: Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devletle milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askerî dehasının, Türk askerlik sanatının esasları. Türk gururunun ilahi yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk içtimai hayatının ulvi tablosu. Türk edebiyatının ilk şaheseri. Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri. Hükümdarâne eda ve ihtişamlı hitap tarzı. Yalın ve keskin üslubun şaşırtıcı numunesi. Türk Millîyetçiliğinin temel kitabı. Bir kavmi bir millet yapabilecek eser. Asırlar içinden millî istikameti aydınlatan ışık. Türk dilinin mübarek kaynağı. Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına çıkaran delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı. vs. vs.

“Orhon yazıtları yalnızca siyasî ve askerî olayların oluş sırasıyla hikâye edildiği kuru bir harp tarihi değildir. Tam tersine, bu yazıtların özellikle Bilge Kağanın beylerine ve halkına seslendiği ve onları Çinlilerin entrikalarına ve

anayurdu bırakıp uzak diyarlara gitmelerinin doğuracağı felâketlere karşı uyardığı bölümleri son derece etkili bir anlatım gücüne ve güzelliğine sahiptir. Bu bakımdan Orhon yazıtlarının Türkçenin en eski ve en güzel hitabet örnekleri olduğu söylenebilir” (Tekin, 1995: 15).

Göktürk döneminden kalan ve cihan hakimiyeti idealiyle millî şuuru ve demokratik ruhu da yansıtan bu abideler, tarihî deliller olmaları yanında Türkün karakterine dair çok önemli bilgileri de ihtiva eder. Kitabelerde Türk kültürünün ve medeniyetinin esasları sergilenir. Türkün varlığını korumak amacıyla giriştiği mücadeleler, dürüstçe anlatılırken Türkün övgüye layık üstün meziyetleri yanında zaafı da içtenlikle dile getirilir.

Kül Tigin yazıtı “Köktürklerin birinci dönemdeki şevket devrini, daha sonra nasıl zayıflayıp Çin’e tutsak olduklarını, Çin esaretinden nasıl kurtulduklarını ve nihayet Köl Tigin’in kahramanlıklarla dolu hayatını anlatır” (Ercilasun, 2004: 133).

“Bilge Kağan bengu taşında da Bumin ve İstemi Kağan zamanlarındaki şevket devri, Çin’e nasıl tutsak olunduğu, Çin esaretinden nasıl kurtulunduğu, Bilge Kağan’ın savaşları ve Türk milleti için yaptıkları anlatılır” (Ercilasun, 2004: 135).

Tunyukuk yazıtında ise “Türk milletinin Çin tutsaklığından kurtuluşu ve İltiş Kağan zamanı ile Kapgan Kağan’ın ilk yıllarında Köktürklerin Oğuzlarla, Kırgızlarla, Türkişlerle ve Çinlilerle yaptığı savaşlar anlatılmakta; bütün bu olaylarda Tonyukuk’un rolü bilhassa belirtilmektedir” (Ercilasun, 2004: 133).

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, YÖNTEMİ

“Kök Türk harfli metinler buldukları günden bu yana gerek Türkiye’deki gerekse Türkiye dışındaki Türkoloji bölümlerinde çok fazla ilgi görmüş ve olağanüstü bir araştırma geleneği kurmuştur. Bu ilginin ve araştırma geleneğinin sonucu olarak metinler üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar öncelikle metinleri bulan veya fotoğraflarını ilk kez elde eden kişilerce incelenmiş, daha sonra dünyanın dört bir yanında birçok araştırmacı tarafından tekrar tekrar işlenmiş” (Aydın, Güner, 2007: 33) olmakla birlikte kitabelerin sosyal yönü ve içerdiği mesajlara dair çalışmalar diğerlerine göre az sayıda-

dır. Kitabeler çok önemli ve ayrıcalıklı tarih ve dil kaynağı olmaları yanında içerikleri itibariyle de sosyal bilimlerin çeşitli alanları için araştırmaya değer niteliktedir.

Bu çalışma Orhun yazıtlarında ideal yöneticinin nitelikleri konusunda olup Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk kitabeleriyle sınırlıdır. Araştırmanın amacı, kitabelerde anlatılanlara dayandırılarak eski Türklerdeki ideal yöneticilerin niteliklerini tespit etmek suretiyle ideal insana ve ideal yöneticiye dair vasıflardan bir kısmını sıralamaktır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

“Türk devletinin başında bulunan hükümdarlara elig (ilig, illig) denilir ve elig’ler Tanhu (şan-yü), Han veya Kagan (Hagan, Hakan) vb. unvanlar taşırlardı” (Donuk, 1982:103). Eski Türklerde hükümdarın hangi niteliklere sahip olması gerektiğinden ve hükümdarın görevlerinden Kutadgu Bilig’de de bahsedilir. Kitabelerden tespit edilen yöneticilerin nitelikleriyle Kutadgu Bilig’de sıralananlar neredeyse birebir örtüşmektedir.

3.1. İdeal Yöneticinin Nitelikleri

Orhun yazıtlarında beylerine ve halkına seslenen yönetici, onları Çinlilerin tuzaklarına ve ana yurttan ayrılmanın tehlikelerine karşı uyarırken dirliğin nasıl sağlanacağını ve yöneticinin de nasıl olması gerektiğini içtenlikle sıralar, cahil yöneticiler yüzünden çekilen sıkıntılardan da bahseder.

Orhun yazıtlarından tespit edilen ideal yöneticinin niteliklerinin metindeki dayanakları için Talat Tekin’in kaynaklarda verilen eseri kullanılmıştır. Yazıtlardan yapılan alıntılardan sonraki parantez içindeki kısaltmalardan (KT) Kül Tegin Yazıtı, (BK) Bilge Kağan Yazıtı, (T1) Tunyukuk Yazıtı 1. Taş, (T2) Tunyukuk Yazıtı 2. Taş için; (D, B, G, K, GD) harfleri doğu, batı, güney, kuzey, güneydoğu yüzlerini ifade etmek için kullanıldı. Rakamlar ise satır numaralarını göstermektedir.

Kutlu: Yönetici her şeyden önce kutlu olmalı, seçilmiş olmalıdır. İktidarının meşruiyeti de buna bağlıdır. Bu yüzden yazıtlarda da özellikle vurgulanır:

Tanrı lûtuftâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak taha) oturdum (KT-G, 9) (BK-K, 7).

Ondan sonra, Tanrı esirgesin, ilâhi lûtfum olduğu için, kismetim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum (KT-D, 29) (BK-D, 23).

Bilge, bilgili, akıllı: Türkler bilge sözünü, siyasete ve yönetime hakim anlamında kullanırlar. Yöneticinin başarılı olması, devleti iyi yönetmesi onun bilge ve akıllı olmasına bağlıdır. Ercilasun (2004: 133), Bilge Tunyukuk'un Türk istiklâlini sağlamak ve Türk devletini büyütmek için kağanlarla omuz omuza çarpışmış kahraman bir asker (alp), Türk devletinin politikasına uzun zaman yön vermiş akıllı ve hikmet sahibi (bilge) bir devlet adamı olduğunu ifade eder:

(Onlar) akıllı hükümdarlar imiş, cesur hükümdarlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, cesur imişler şüphesiz. Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler şüphesiz. Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler (KT-D, 3) (BK-D, 4).

Ondan sonra, Tanrı akıl verdiği için, (onu) ben kendim kağan yaptım (T1-B, 6).
Kağanları cesur imiş, sözcüleri akıllı imiş (T1-B, 6).

... akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (KT-D, 23) (BK-D, 19).

(Bir şey) yufka iken (onu) delmek kolay imiş, ince olanı (da) kırmak kolay; yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş (T1-G, 6-7).

İlteriş Kağan akıllı olduğu için... (T2-G, 4).

Fedakâr, sorumluluk sahibi, çalışkan, cömert: Ayan (2015: 309), Göktürk devleti yöneticilerinin fakir durumdaki milleti birleştirdiği, zengin hâle getirdiği, nüfusunu artırdığı, tekrar düzenlediği, tekrar örgütlediği, giydirdiği ve refah sahibi ülkelerden daha iyi duruma getirdiğini ifade etmelerinin hizmetkâr liderlik tarzını ortaya koyduğunu ifade eder.

“Bilge Kağan, Türk milleti için olduğu kadar kendisi için de çok büyük bir mana ve değer ifade eden kahraman kardeşi Köl Tigin'in ölümü üzerine gö-

zünden yaşlar dökmek, haykırıp feryat etmek istemekte; fakat işgal ettiği kağanlık mevki, bütün yakınlarının, beylerinin ve milletin üzerindeki sorumluluğu buna mani olmaktadır” (Ercilasun, 2004: 134).

Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye, Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmam. Kardeşim Kül Tigin ile, iki Şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım. Öylece çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş (ile) su (gibi birbirlerine düşman) etmedim. Ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım. Sayıca az olan halkı çoğalttım; güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım. Dört bucaktaki halkları hep (kendime) bağımlı kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım. (Bu halkların) hepsi bana bağımlı oldular, (bana) hizmet ediyorlar (KT-D, 26-30) (BK-D, 22).

Bunca çalışıp çabalayıp kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti (KT-D, 30).

Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum, iki Şad başta olmak üzere kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin (ve) halkımın gözleri kaşları berbat olacak diye kaygılandım (KT-K, 11).

(Türgiş kağanının) bu sözlerini işitince gece uyuyasım gelmiyordu, (gündüz) oturasım gelmiyordu (T1-D, 5).

Geceleri uyumadan, gündüzleri oturmadan, kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döktürerek hizmet ettim (T2-D, 1-2).

Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım (KT-G, 9-10) (BK-K, 7).

Amcam Hakan tahta oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve yeniden) doyurdu. Yoksulu zengin etti, azı çoğalttı (KT-D, 17) (BK-D, 14).

...gözle görülmedik, kulakla işitilmedik (kadar çok) halkımı ileride gün doğusuna, güneyde gün ortasına, geride gün batısına, kuzeyde de gece ortasına kadar (uzanan geniş topraklarım üzerinde) yerleştirdim. Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve) ... gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim... dertsiz kıldım (BK-K, 11-12).

Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor (*T2-K, 4*).

Teşkilatçı: Yönetici, halkı iyi tanımalı, onu nasıl derleyip toplayacağını bilmeli, organizasyon yeteneğine sahip olmalıdır. Yazıtlardan alınan aşağıdaki ifadeler, bu niteliği ortaya koymaktadır:

Bunca halkı hep düzene soktum (*KT-G, 2-3*) (*BK-K, 2*).

Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım (*KT-G, 9-10*) (*BK-K, 7*).

Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler (*KT-D, 1*) (*BK-D, 3*).

(Bu) iki (sınır) arasında pek örgütsüz (ve) düzensiz yaşayan) Gök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş (*KT-D, 2-3*) (*BK-D, 4*).

Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını örgütleyip geldik (ve) savaştık (*KT-D, 20*) (*BK-D, 17*).

Sözlerimi baştan sona işitin, önce (siz) erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve) halkım...) doğusuna, güneyde gün ortasına doğru, geride gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar... bu sınırlar içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir. (Bunca halkı hep düzene soktum). Onlar şimdi (hiç de) kötü (durumda) değiller (*KT-G, 1-3*) (*BK-K, 1-2*).

(Babam) Hakan, amcam Hakan tahta oturduklarında dört bucaktaki halkları defalarca tanzim etmiş, defalarca düzene sokmuşlar. Tanrı lütfettiği için, tahta oturduğumda (ben de) dört bucaktaki halkları tanzim ettim (ve) düzene soktum (*KT-D, 2*) (*BK-K, 9*).

Doğuya ve batıya sefer edip (adam) derlemiş toplamış. (Sonunda) hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devlet (siz) (ve) hakansız kalmış halkı, cariye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini (bırakmış) halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş (*KT-D, 12-13*) (*BK-D, 11-12*).

Cesur, sabırlı, azimli, başarılı: Onca düşmanla baş edebilmek için bu vasıflara sahip olmak gerekeceği malumdur:

(Onlar) akıllı hükümdarlar imiş, cesur hükümdarlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, cesur imişler şüphesiz (KT-D, 3) (BK-D, 4).

Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış. (İlteriş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehre) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş. Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) toplamış (ve) yığmış. (Sonunda) hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini bırakmış halkı atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş (KT-D, 11-13) (BK-D, 10-12).

Tanrı esirgesin, ilâhi lûtfum olduğu için, kismetim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum. Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım. Sayıca az olan halkı çoğalttım; güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım. Dört bucaktaki halkları hep (kendime) bağımlı kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım. (Bu halkların) hepsi bana bağımlı oldular, (bana) hizmet ediyorlar (KT-D, 29-30) (BK-D, 23-24).

Kağanları cesur imiş (T1-B, 6).

İlteriş Kağan akıllı olduğu için, cesur olduğu için, Çinlilerle on yedi (kez) savaştı (T2-G, 4-5).

İngek gölcüğü ile Tola (ırmağın)'dan Oğuzlar (üzerimize) geldi. Ordusu (altı bin kişilik) imiş. Biz iki bin (kişi) idik. Savaştık. Tanrı buyurdu, (Oğuzları) bozguna uğrattık; ırmağa düştüler (T1-G, 8-9).

“(Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!” dedim. Saldırdık, talan ettik. ... ikinci gün ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler. Savaştık. (Onların) iki kanadı bizden yarı yarıya fazla idi. Tanrı buyurduğu için, (düşman) çok diye korkmadık (T2-B, 4-6).

Komutan, yiğit, savaşçı: Türkler asker millet oldukları için yöneticilerinin de savaşçı ve yiğit olmaları gayet tabiidir.

Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize az kala durdum; güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim, Tibet'e az kala durdum; batıda

inci (Sir Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim; kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim; bunca diyara kadar (ordularımı) yürüttüm (*KT-G, 3-4*) (*BK-K, 2-3*).

Biz az idik, kötü (durumda) idik. ... Tanrı güç verdiği için orada mızrakladım, dağıttım (*BK-D, 32*).

Ordular sevkederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep (kendilerine) bağımlı kılmışlar. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler (*KT-D, 2*) (*BK-D, 3*).

Başlılara baş eğdirdim, dizlilere diz çöktürdüm (*KT-D, 2*) (*BK-K, 10*).

Toplam yirmi beş (kez) sefer ettik, on üç (kez) savaştık. Devletliyi devletsiz bıraktık, hakanlıyı hakansız bıraktık; dizlilere diz çöktürdük, başlılara baş eğdirdik (*KT-D, 18*) (*BK-D, 15-16*).

Mızrak batımı karı söküp Köğmen dağlarını aşarak Kırgız halkını uykuda (iken) bastık. Hakanları ile Songa dağında savaştık. Kül Tigin Bayırkuların ak aygırına binip süratle atılarak hücum etti Türgiş halkını uykuda (iken) bastık. Türgiş Hakanının ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi, (üzerimize) geldi. Savaştık (*KT-D, 35-37*) (*BK-D, 27*).

... yiğit hakanlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları (da) akıllı imişler şüphesiz, yiğit imişler şüphesiz (*BK-D, 4*) (*KT-D, 3*).

...besleyip doyurmuş yiğit hakanına ihanet etti (*BK-D, 35*).

Gece gündüz dörtnala gittik. Kırgızları uykuda iken bastık. (Uykuları)nı mızraklarımızla açtık. (Bu arada) hanları ve orduları toparlanmış. Savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağana teslim oldu, boyun eğdi (*TI-K, 3-4*).

Uzak mesafelere keşif devriyeleri gönderdim, gözetleme kulelerini (yerli yerince) koydurttum. Dönen düşmanı (geri) getirirdim. Kağanımla seferlere çıktık. Tanrı esirgesin, bu Türk halkı içinde zırhlı düşmanların akınına imkân vermedim, (kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturtmadım (*TI-D, 2-4*).

İleri görüşlü, vizyoner, tedbirli: "Göktürk Devleti yöneticileri oymacılara taş yontturmuş ve milletine yönelik kalıcı olacak bir vizyon bırakmıştır. Bu

vizyona göre Türk milletine geçmişteki hatalarını tekrarlamamasını, ayrılığa düşme gibi olumsuzluklara kapılmamasını, ihtarlarını dikkate almasını, yanılmalara karşı dikkatli olmasını ve milletin evlatlarına bunları öğretmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir kalıcı vizyon olarak görülebilecek sözler ve düşüncelerin bu abidelerde mevcut olması dönemin yöneticilerinin vizyoner liderlik tarzı gösterdiklerinin bir işaretidir. Bilge Kağan'ın bu abidelerin kalıcılığını vurgulamış olması vizyoner liderlik tarzı sergilediklerinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu abidelerin nesiller boyunca kalıcı olacak bir karakterde yazılmış yapısı ve metinde belirtildiği gibi ulaşılabılır bir yere konulmuş olması önemlidir. Bu abidelerdeki ifadelerin özellikle gelecek nesillere kalıcı bir karakterdeki bir yazı kazınarak bırakılmış olması vizyoner liderlik tarzı gösterildiğinin belirtisidir" (Ayan, 2015: 312).

Türk(lerin) hakanı Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz (*KT-G, 3*) (*BK-K, 2*).

Ötüken dağlarından daha iyi bir yer asla yok imiş! (Türk halkının yurt edineceği ve) yönetileceği yer Ötüken dağları imiş! (*KT-G, 4*) (*BK-K, 3*).

Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş. (Bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş. İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş; (öte yandan) bir kişi suç işlese, onun boyu(-na), halkı(na) (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş. (Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, öleceksin! Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Töğültün ovasına konayım dersin, (ey) Türk halkı, öleceksin! Orada kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş: "(Çinliler, bir halk) uzak(ta yaşıyor) ise, kötü- hediyeler verir, yakın(da yaşıyor) ise iyi hediyeler verir" deyip öyle akıl verirler imiş. (Ey) cahil kişiler, bu sözlere kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz. O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin! Ötüken topraklarında oturup (buradan Çin'e ve diğer ülkelere) kerwanlar gönderirsen, hiç derdin olmaz. Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin (*KT-G, 5-8*) (*BK-K, 4-6*).

(Ey) Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin! Türk (halkı), dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya (taş üzerine) hakettim; yanılıp (nasıl) öleceğini de buraya hakettim. (Söyleyecek) her ne sözüm var ise ebedî taş hakettim. Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin (*KT-G, 10-11*) (*BK-K, 8*).

Ben ebedî taş diktim, Çin hakanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim, (Kül Tigin'in türbesini) süslettim (*KT-G, 11*) (*BK-K, 14*).

On-Ok oğullarına (ve) yabancılara kadar (hepiniz) bunları görüp öğrenin. Ebedi taş hakettirdim. (Burası) yakın (bir) mevki olduğundan, ayrıca kolay erişilir (bir) yer olduğundan, böyle kolay erişilir (bir) yerde ebedi taş hakettirdim, yazdırtım. Onu görüp öylece bilin (ve öğrenin). O taşı (... hakettirdim) (*KT-G, 12-13*) (*BK-K, 15*).

Siyasette mahir: “Göktürk Devleti yöneticilerinin dönemin şartlarının gerektirdiği bir şekilde otoriter liderlik tarzını kullandığı söylenebilir. Orhun Abidelerinde yer alan baş eğdirmiş, diz çöktürmüş, kağansızlaştırmış, ilsizletmiş ve çeşitli yerleri ele geçirmiş gibi ifadeler dönemin yöneticilerinin otoriter liderlik sergilediklerinin bir göstergesidir. Ayrıca dört yandaki millete hükmetmesi, art arda sefer ve savaşlar yapmış olması, hâkimiyet arayışları dönemin yöneticilerinin şartların gerektirdiği bir biçimde otoriter liderlik sergilediğini ortaya koymaktadır” (Ayan, 2015: 313).

Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim. (Çinliler) altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları günlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar. Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş. (Bu halklar) yaklaşip yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş. İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş (*KT-G, 4-6*) (*BK-K, 3-4*).

Ben Türgiş hakanına kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim. Türgiş hakanı(nın) kızını (da) pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim (*BK-K, 9-10*).

Vefalı, saygılı, erdemli: Kardeşi öldüğünde duyduğu acıyı ifade ederken kullanılan kelimeler ve iyi dualar dikkat çekicidir:

Kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim yas tuttum. Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zaman Tanrısı (öyle) buyurunca insanoğlu hep ölümlü yaratılmış. Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum (KT-K, 10-11).

(Halkınızı) değerli evladınızdan, tay (gibi) oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz. Uçup gittiniz. Gök(ler)de de hayattaki gibi (olasınız) (KT-GD).

... (unvansıza) unvan verdim. Küçük unvanlıyı terfi ettirdim (BK-D, 41).

Dürüst, samimi: Beylerin ve halkın zaaflarıyla olumsuz yönlerinin de sıralanması dürüstlüğü ve içtenliğin yansımalarıdır. Söylediklerinin yalan olmadığını da “bu sözümde yalan var mı” sorusuyla pekiştirmektedir.

(Ey) Türk halkı, (sen) tok gözlüsün: Açlığı tokluğu düşünmezsin; bir (de) doyarsan açlığı (hiç) düşünmezsin. Böyle olduğun için, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin. Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nız da hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir hâlde) yürüyor idiniz. Tanrı lütufkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum. Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı? (KT-G, 8-10) (BK-K, 6-8).

Gönlümdeki sözlerimi yazdırdım (KT-G, 12) (BK-K, 14).

Bizim askerlerimizin atları zayıf(tı), yiyecekleri (de) yok idi. Kötü kişiler... cesur erler bize hücum etmişler idi (KT-D, 39-40).

Asil, saygın: “Göktürk devleti yöneticilerinden Bilge Kağan öldüğünde diğer milletlerin gösterdiği saygı ve ilgi dikkat çekmektedir. Bu durum Bilge Kağan’ın kendi milletine büyük hizmetleri olan bir devlet adamı olarak diğer ülkelerden de saygı gördüğünün göstergesidir” (Ayan, 2015: 310).

(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturdum (KT-G, 1) (BK-K,1).

İleri(de), gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına (ve) kuzeyde gece ortasına kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir. Bunca halkı hep düzene soktum (*KT-G, 2-3*) (*BK-K, 1-2*).

(Sonra) kendileri öylece vefat etmişler. (Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabı-lar... bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar. (Onlar) onca ünlü hükümdarlar imiş (*KT-D, 3-4*) (*BK-D, 4-5*).

Ondan sonra, Tanrı akıl verdiği için, (onu) ben kendim kağan yaptım (*T1-B, 6*).

Alçak gönüllü: Onca mücadeleden, zaferden ve başarıdan sonra bunları anlatırken büyüklenme, gururlanma, övünme ifade eden sözlerin kullanılmaması yöneticinin tevazusunu göstermesi bakımından önemlidir.

İleri(de), gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına (ve) kuzeyde gece ortasına kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir. Bunca halkı hep düzene soktum. Onlar şimdi (hiç de) kötü (durumda) değiller (*KT-G, 2-3*) (*BK-K, 2*).

Töreye bağlı: Girişilen mücadelede ve yapılan işlerde gözetilen hususlardan biri de Türk töresidir.

... devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini bırakmış halkı atalarımın dedelerimin töresince (yeni-den) yaratmış (ve) eğitmiş (*KT-D, 13*) (*BK-D, 11-12*).

Tok gözlü: Türk halkının tok gözlü olduğunu söylemesi kendisinin de bu nitelikte olmasının tezahürüdür.

(Ey) Türk halkı, (sen) tok gözlüsün (*KT-G, 8*) (*BK-K, 6*).

Orhun “yazıtlarında göze çarpan, diğer bir mesele de önceki Köktürk kağanlarına yapılan eleştirilerdir. Önceki kağanların da hanedan üyesi olduğu düşünülürse bu eleştirilere bir özeleştiri de denilebilir. Çoğu, Bilge Kağan’ın ağzından ifade edilen bu eleştirilerde, Köktürklerin bağımsızlığını kaybetmesi başta olmak üzere, toplumun fakirleşmesinin ve devletin yıkılmasının ana nedeni; başa geçen kağanların ‘bilgisiz, iradesiz, öngörüsüz’ olmalarıdır. Bu

eleştiriler sadece kağanlarla sınırlı kalmamış, kağanların beyleri ve yer yer bu kötü devlet adamlarına uyan, ya da bilgili kağanlarının sözünü dinlemeden, başına buyruk hareket eden, millet (bodun) de eleştirilmiştir. Gelecek nesillere, zaferlerin, hezimetin, başarıların, mutlu günlerin vesikâlarını ulaştırmak isteyen Köktürkler, bu vesileyle düşmanlarını da zikretmiş ve gelecek nesillere düşmanlarını da tanıtmak istemiştir” (Konur).

Bilgisiz, akılsız, sabırsız, başkalarına özenen, ferasetsiz bazı yöneticilerin başarısız oldukları da samimiyetle itiraf edilmiş; cahil, akılsız, geleceği düşünmeyen, umursamaz, kolay aldanan, saf, itaatsiz boyların bu yüzden esir, yoksul ve sefil oldukları da vurgulanmıştır:

Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin (ve) sıkıca dinleyin (KT-G, 2) (BK-K,1).

Akılsız hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. (Onların) kumandanları da akılsız imişler şüphesiz, kötü imişler şüphesiz. Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için... (KT-D, 5-6) (BK-D, 6).

Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı (KT-D, 7) (BK-D, 7).

Bilgisizliği yüzünden, bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü (KT-D, 19) (BK-D, 16).

Kül Tigin Azman kır (at)ına binip sabırsızca hücum etti (KT-K, 5).

Kül Tigin Az yağızına binip sabırsızca hücum ederek bir eri mızrakladı (KT-K, 5).

O cehaletiniz yüzünden, kötü tavır ve hareketleriniz yüzünden, amcam Hakan vefat etti (KT-D, 24) (BK-D, 20).

(Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (KT-G, 6) (BK-K, 5).

Açlığı tokluğu düşünmezsin; bir (de) doyarsan açlığı (hiç) düşünmezsin (KT-G, 8) (BK-K, 6).

(Ben) hiç de zengin ve müreffeh (bir) halk üzerine hükümdar olmadım. (Tam tersine) karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum (KT-D, 26) (BK-D, 21).

Bizim askerlerimizin atları zayıf (tı), yiyecekleri (de) yok idi (*KT-D, 39-40*).

Düşmanlarımız çepeçevre ocak gibi idi; biz (ortadaki) aş gibi idik (*T1-G, 1*).

4. SONUÇ

Göktürk döneminden kalan Orhun yazıtları, tarihî deliller olmaları yanında Türkün karakterine dair çok önemli bilgileri de ihtiva eder. Kitabelerde Türk kültürünün ve medeniyetinin esasları sergilenir. Türkün varlığını korumak amacıyla giriştiği mücadeleler, dürüstçe anlatılırken Türkün övgüye layık üstün meziyetleri yanında zaafı da içtenlikle dile getirilir.

Kitabelerden yöneticilerin kutlu, bilge, bilgili, akıllı, fedakâr, sorumluluk sahibi, çalışkan, cömert, teşkilatçı, cesur, sabırlı, azimli, başarılı, komutan, yiğit, savaşçı, ileri görüşlü, vizyoner, tedbirli, siyasette mahir, vefalı, saygılı, erdemli, dürüst, samimi, asil, saygın, alçak gönüllü, töreye bağlı, tok gözlü olmaları gibi müspet bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca bilgisiz, akılsız, sabırsız, başkalarına özenen, ferasetsiz bazı yöneticilerin başarısız oldukları da samimiyetle itiraf edilmiş; cahil, akılsız, geleceği düşünmeyen, umursamaz, kolay aldanan, saf, itaatsiz boyların bu yüzden esir, yoksul ve sefil oldukları da vurgulanmıştır.

Kitabeler, Türkün üstün meziyetlerine dair veriler yanında zaafılarına dair veriler de içermektedir. Bu sebeple bunlar, Türkün karakterini yansıtan kodlar olarak da değerlendirilebilir. Türk düşmanlarının/yabancıların buradaki verilerden kaynaklanan politikalar geliştirerek yüzyıllardır Türkleri ortadan kaldırma en azından zayıflatma gayretinde olduklarını söylemek çok iddialı bir düşünce olmasa gerektir. Bugünkü durumumuzu izah ederken bu husus da dikkate alınmalıdır. İbret alınmadığında tarihin tekerrür ettiğine dair örnekler çoktur.

Orhun yazıtları hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalara dair bibliyografyanın bir tez konusu olduğu göz önünde bulundurulduğuna dil, tarih, sosyoloji, felsefe, kültür ve medeniyet bakımından çok önemli bu abideleri, orta öğretim ders kitaplarında bir kaç cümleyle geçiştirmek oldukça düşündürücüdür.

KAYNAKÇA

- Ayan, A. (2015). Orhun Abidelerindeki Liderlik ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi, *Akademik Bakış Dergisi*, S 49, Celalabat, 3005-317.
- Aydın, E., Güner, G. (2007). Kök Türk Harfli Metinler ve Kök Türklerle İlgili Türkiye’de Yayımlanmış Çalışmalar Bibliyografyası (Deneme), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2007-1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 33-82.
- Bazin, L. (1974). *Les calendriers turcs anciens et medievux*, Service de Reproduction des Theses Universite de Lille III.
- Donuk, A. (1982). “Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 17, s. 103-152.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ.
- Ergin, M. (1980). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Kaçalin, M. (2007). Orhon Yazıtları, *İslam Ansiklopedisi*, C 33, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 390-393.
- Konur, E. *Orhun Yazıtlarında Sosyal ve Siyasi Mesajlar* http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erdem_konur_orhun_yazitlari.pdf (Erişim tarihi: 16.11.2018)
- Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 529.
- Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 540.
- Yavuz, E. (2006). Orhun Abideleri ve Bunlarla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bibliyografya Denemesi (Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Bitirme Tezi), Muğla.

“MİLLÎ” EĞİTİM ÜZERİNE YAZILAR

Hiçbir millet yoktur ki milli problemlerine çözüm arasın fakat bulamasın. Yine hiçbir millet yoktur ki milli problemlerini başka milletlerin çözdüğü şekilde çözsün ve başarılı olsun.

Vatanımız Türkiye onlarca yıldır çözülmeye çözülmeye kangren haline dönüşmüş herkesin farkında ve rahatsız olduğu onlarca problemle boğuşmaktadır. Bu problemlerden ilk akla gelenleri değişik amaçları olan terör örgütleri ve bunların her türlü terör faaliyeti; aymazlığı, çıkarıcılığı ve hedonizmi yaşam biçimi haline getirmiş insanlar; boş vermiş, zararlı alışkanlıkların pençesine düşmüş, yönünü ve yolunu şaşırılmış gençlik; çevreye duyarsız, kaba, şehirden kopardığı her parçayla zenginleşeceğini düşünen ticaret erbabı; insan yaşamaz şehircilik anlayışı; bomboş sanat-kültür mekanları, buna mukabil hıncahınç dolu alışveriş merkezleri ve eğlence ortamları... İnsanımıza bilhassa gençliğimize örnek gösterilenler fakat kim olduğunu, kime hizmet ettiğini bilmediklerimizle dolu medyamız...

Bütün bu sorunların kaynağı olan eğitim sistemi, aynı zamanda bu sorunların yegâne çözümüdür.